

УДК 165.612

Вишинський Святослав

**ЕВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОЕКТ:
МІЖ ТРАДИЦІЄЮ ТА (ПІСЛЯ)МОДЕРНОМ**

У статті розглядаються проблеми збереження європейської ідентичності в контексті постмодерної дійсності та її можливих новітніх модернових альтернатив у філософії, культурі та політичній думці. На основі фактичного матеріалу визначаються основні точки цивілізаційних колізій та окреслюються теоретичні засади ново-модерного європейського проекту.

Ключові слова: *Європа, глобалізація, християнство, іслам, традиція, модерн, постмодерн.*

Vyshynskiy S. European project: between tradition and (after)modernity

The article deals with the problem of preservation of European identity in the context of postmodern reality and its newest possible alternatives in philosophy, culture and political thought. Basing on the facts the author reveals main points of civilizations' collisions and defines theoretical footing for the new-modern European project.

Key words: *Europe, globalization, Christianity, Islam, tradition, modernity, postmodernity.*

Вишинский С. Европейский проект: между традицией и (после)модерном

В статье рассматриваются проблемы сохранения европейской идентичности в контексте постмодерновой действительности и ее возможных новейших альтернатив в философии, культуре и политической мысли. На основании фактического материала автор выявляет основные точки цивилизационных коллизий и определяет теоретические основания ново-модерного европейского проекта.

Ключевые слова: *Европа, глобализация, христианство, ислам, традиция, модерн, постмодерн.*

На поч. ХХІ ст. ми можемо допустити декілька варіантів розвитку суспільно-політичної та духовної ситуації в Європі і на Заході в цілому. Вже сьогодні стає очевидно, що ліберальний проєкт, який віднайшов своє відображення, зокрема, в сучасній постмодерністській філософії та культурі, як і в намаганнях установлення толерантного діалогу між різними групами населення, позбавляє Європу її європейського майбутнього: практично нерегламентована одночасна емансипація як індивідів, так і етнорелігійних груп призводить до загострення конфліктів інтересів, однаково як і до вимог наступних взаємних поступок, що, своєю чергою, наносить прямий удар по *ідентичності-як-дистинкції*. По суті, всі спроби примирити ворогуючі сторони не можуть не увінчатись поразкою, оскільки корінь взаємної недовіри ліберальна парадигма мислення тільки посилює, зводячи на ній свої ключові ідеали, що виправдовують саме її існування. В цьому контексті ідеї відновлення певних універсалістських проєктів, як то «комуникативної дії» в Західній Європі чи неоевразійської інтеграції на пострадянському просторі абсолютно утопічні, оскільки в умовах, що склались, грають не стільки на руку їхнім ініціаторам, скільки згуртованим спільнотам, які використовують рівні правила при завідомо нерівному розподілі сил. Усі подібні спроби скріпити конструкцію західного або пострадянського суспільства та призупинити дезінтеграційні процеси жодним чином не виліковують від цивілізаційної недуги, тільки пролонгуючи розпад і ослаблюючи дію деструктивних чинників. Водночас відмова від рішучих мір працює на ослаблення самого «підопічного», дозволяючи його хворобі прогресувати і захоплювати нові ділянки: «...Хворий усе рівно не вилікується, які б не прописували йому на папері рецепти, а навпаки, якщо зволікати, до того загние, що і нас заразить, перепортить усі свіжі сили, що на них тепер іще можна розраховувати...» [4, с. 383].

На практиці це виражається прагненням зберегти відкритими ворота міграції, ставлячи її на «облік», виступати арбітром у безкінечних суперечках меншин, осмикуючи найагресивніших, заради збереження політичних позицій та економічної вигоди втягувати в обороти нових партнерів, уступаючи кожному по невеликому шматку «пирога». Збереження задовільного *status quo* виявляється безумовно важливішим за стратегічне планування, і в цьому сенсі ідеологія мультикультуралізму в Європі веде до

тих же наслідків, що й евразійство у країнах СНД, при цьому короткострокові політичні та економічні дивіденди тягнуть за собою наступну здачу суверенітету. Необхідно розуміти, що подібна гра затіяна силами, суверенність яких більше не вимірюється державними кордонами і національними бюрократами, у зв'язку з чим певний расовий, політичний і культурний спадок приноситься в жертву заради укріплення владних ресурсів нечисельної наднаціональної еліти. Так чи інакше це усвідомлюють навіть наївні ідеалісти на зразок Юргена Габермаса [14], не на жарт перелякані згортанням демократії в західному світі, хоча їхні відповіді на сучасні виклики також далекі від реальності. В питанні можливої деєвропеїзації Заходу та цивілізаційного конфлікту всередині самого ЕС німецький філософ, як і більшість ліберальних мислителів, і далі наполягає на «лікунні пілюлями»: «...Європейський Союз, як і будь-яка окрема держава, що входить у нього, зобов'язаний зберігати світоглядний нейтралітет стосовно швидко зростаючого числа невірних громадян і громадян-нехристиян» [17]. Щось схоже, однак уже лиш у рамках традиційних релігій, характеризує й евразійський дискурс [5], який з теоретичною опорою на генонівський традиціоналізм широко розкриває обійми ісламу в Росії.

Говорячи про духовність, ми в той же час маємо на увазі й інші чинники, як то політичні, економічні, демографічні: за умов загального спаду в сучасній Росії всілякі спроби посилити систему при допомозі «нової крові» закінчатся тим же, що і варваризація Римської імперії напередодні її падіння – рано чи пізно молодші, але більш активні партнери очолять запущені процеси, і немає практично ніяких підстав вважати, що збереження спільного імперського фасаду після цього буде збігатися з чиймись частковими інтересами. Відчайдушна спроба продовжити панування за рахунок чужих ресурсів – завжди ознака кінця, що наближається, і песимістичні прогнози окремих експертів про «музейне» майбутнє Заходу [9] з деяким відтермінуванням правильні й щодо пострадянського «колоса» – який як ніколи раніше стоїть на «глиняних ногах». Жертвуючи себе імперії, народ, що її будує, рано чи пізно розчиняється у власному творінні, і коли кров деміурга вичерпується – конструкція рушиться, розходяться по цеглинках будівничим майбутніх споруд. Ми можемо відмічати подібне і щодо Евросоюзу, етнічна ситуація в якому не

вказує ні на які величні перспективи власне європейського духу, про занепад якого говорить і та криза культури, в яку Захід усе стрімкіше поринає. Зовсім не дивно, що на його фоні все більше укріплюються позиції бойовничого ісламу – і далеко не лишень за рахунок мігрантів з Близького Сходу та Північної Африки, але й шляхом активного прозелітизму, зростаючого майже що в геометричній прогресії [13] – зокрема, в середовищі освіченого середнього класу, що не віднаходить опори в поринаючому в занепад християнстві.

Чи можлива за таких обставин нова Реформація або повернення до повалених кумирів? Безумовно варта розгляду позиція Ернста Юнгера щодо необхідності підтримки церковного авторитету в умовах наступу нігілізму [12, с. 47], резонуюча з думками Юргена Габермаса про захист інститутів, які зберігають хиткий моральний каркас сучасного капіталізму [17], проте, не приховує нігілістичного майбутнього, слідуючого за тим, чому суджено власти. Серйозно говорити про можливості християнської реконквісти неможливо навіть у Східній Європі та Росії, де більшість населення асоціює себе з конфесією зазвичай лишень демонстративно, як данина абстрактної ідентичності, що не йде далі слів, які суперечать реальним життєвим принципам і мирським поглядам на питання громадського та культурного життя. У цьому відношенні можна стверджувати, що поки що зберігаючи деякі інституційні риси, християнство в Європі існує вже більше як примарна форма без змісту, частина історичного спадку, але аж ніяк не сучасного. Якщо і пов'язувати європейське майбутнє з якимось цілісним релігійним проектом, то він зовсім не буде християнським – а значить, і власне європейським, що ставить ребром питання про збереження західного спадку й автентичного обличчя західної цивілізації, яке, судячи з усього, в найближчому майбутньому докорінно зміниться. Причинами процесу дехристиянізації є не тільки деградація церковних інститутів чи їхня неадекватність викликам часу, згасання християнської пасіонарності, але й активне впровадження секулярних принципів у суспільному та культурному житті Заходу, яке на поч. XXI ст. досягло свого апогею. Суперечності між мультикультурним лібералізмом і традиційною Європою все більше нарастають, і ми не бачимо шляхів позитивного вирішення проблеми без усунення або остаточної трансформації однієї зі сторін – орієнтація ж

католицької церкви на млявий діалог з мирським світом, так чи інакше, вже сьогодні вказує на того, хто програв.

На цьому тлі говорити про перспективи адекватної теологічної відповіді постмодерновому лібералізму зовсім не доводиться, у зв'язку з чим ми повинні з усією серйозністю підійти до питання нового секуляризму як можливого шляху збереження європейської спадковості. Цілком зрозуміло, що стара традиція не повернеться, а продовження в ліберальному дусі в кінцевому рахунку фіналізує саме буття західного світу, доводячи його до грані самознищення та втрати історичної суб'єктності. Можливим варіантом подолання кризи може, однак, стати реанімація філософського модерну в його світській редакції, оскільки теологічна без «нової» неєвропейської «крові» вже неможлива. В короткостроковій перспективі реабілітований модерн (вірогідно, в поєднанні з правими політичними ідеологіями) дозволить частково вирішити європейські проблеми, закривши проломи і принаймні тимчасово ізолювавши Захід від стрімких хвиль зі Сходу та приборкавши різноманітні мігрантські маси, які вже освоїлись у Європі. У довгостроковій перспективі це не суперечить потенційному набуттю нової релігійності, однак тут і тепер скрипами переосмисленого модернізму повинно стати нове філософське вчення, засноване на волонтаризмі («воля до влади»), раціоналізмі («воля до знання») і трансценденталізмі («воля до Іншого»), що задають координати надмодернового нарративу. Філософія майбутнього так чи інакше вбере в себе нереалізований потенціал учень Георга Гегеля, Фрідріха Ніцше, низки консервативних революціонерів та екзистенціалістів, стверджуючи нові абсолютні цілі й цінності в синтезі раціонального і вольового начал. Необхідність та загальні риси цього проекту окреслені вже сьогодні під різними найменуваннями («надмодерн» у Сергія Кургіняна [6], «новий ідеалізм» у Гейдара Джемалі [3] та ін.), однак варто відзначити його явну метафізичну спадковість титанічним ідеалам модерну зі всіма витікаючими з цього наслідками – як позитивними (емансипація індивіда через пізнання), так і негативними (його ж уніфікація в технічній організації), достатньо детально розібраними у працях німецького філософа Фрідріха Юнгера [10, с. 121–126] [11, с. 234–247].

Складний ряд понять «модерн» (Захід до середини ХХ ст.), «постмодерн» (Захід – починаючи з другої пол. ХХ ст.), «квазі-

модерн» (національні держави Третього світу), «археомодерн» (суперечлива перехідна реальність пострадянського простору), «контрмодерн» (наступ релігійного фундаменталізму в Третьому світі й на Заході) та «надмодерн» (проект-відповідь, що може гіпотетично інтегрувати світські ідеали Нового часу; есхатологічний релігійний базис, частково втягнутий у структури квазі- і контрмодерну; та мережеві форми організації, привнесені постмодерном) – у перспективі цього огляду є не стільки розбором можливих теоретичних комбінацій, скільки виходять із емпіричних реалій нашого часу, характеризованого поглибленням енергетично-сировинної, демографічної та екологічної криз, які, своєю чергою, загострюють кризу індивідуальної та суспільної ідентичності. В цьому сенсі дискутований кінець філософії постмодернізму означає, однак, початок реальності постмодерну як утіленої ідеї – і виводить її на перше місце серед технологій соціальної інженерії, що, своєю чергою, реактуалізує альтернативні їй плани цивілізаційного будівництва, у контексті чого умоглядна необхідність у новому модерні змінюється практичним зверненням до переосмислених ідеалів модернізму. На боці останнього опиняються, в кінцевому результаті, всі соціальні й політичні групи, орієнтовані на цінності, які ми можемо позначити як «дискурс справедливості» та спільної участі – відповідно, всі сили, які роблять ставку на історію як на проект відкритого майбутнього, конкуренції і встановлення певних трансцендентальних ідеалів. Прогноз Френсіса Фукуями про можливий «кінець історії» [8, с. 9] тому може сприйматись лишень як попередження з боку еліт про швидке «видворення» низових ініціатив зі співучасті у всесвітньому будівництві та позбавлення останніх статусу автономних історичних суб'єктів, розстановку точок над «і» в «єдино правильному» напрямі розвитку людства. Однаково інструментами й відповіддю на політику «Нового Середньовіччя» в подібній перспективі стають різноманітні версії новітнього модернізму, до якого потрібно зарахувати не тільки його суто європейські версії (анархо-індивідуалістичний і секулярно-колективістський), але й, на перший погляд, близькі до традиціоналізму теологічні (в першу чергу, ісламський салафізм), принесені на Захід міграційною хвилею другої пол. ХХ ст.

Колізії між різними шляхами ремодернізації Європи неunikні, оскільки відображають не тільки певну світоглядovu конкурен-

цію, але й ставку на різних модернізаційних суб'єктів, найважливішими з яких є ті, що вже усталились, але стрімко втрачають структурну міцність, західні нації-держави, соціально орієнтовані на середній клас поки ще білої більшості – та агресивні общини, які об'єднують «вулицю» Сходу і Заходу на єдиній протестній платформі радикального ісламу, орієнтованої на нижчі прошарки небілої меншості. Перехід політичної ініціативи до організованих вихідців з арабських країн не тільки вірогідний, але в низці західноєвропейських держав неунікний («...Школярі, для яких норвезька мова є рідною, становитимуть меншість до 2021 р.» [16]) – зміна ж культурних умов тягне за собою трансформацію як інтелектуальних практик, так і соціальної реальності, відповідно, чи варто обманюватись на рахунок перспектив споконвічно європейської філософської традиції? Відкинувши будь-яку наївність і тверезо прийнявши в розрахунок дійсний стан справ і близькі до незворотності тенденції, ми повинні вести мову про справжнє наближення передбаченого Миколою Бердяєвим консервативно-революційного «Нового Середньовіччя» – проте не як романтизованого європейського минулого, але як об'єктивного східного майбутнього в самому серці Заходу, про яке на поч. XX ст. ніхто, крім найрадикальніших європейських правих, не міг і помислити [7, с. 467–468].

Детальний аналіз описаних процесів вкотре доводить істину сили духу як абсолютного двигуна історії, її суб'єкта та кінцевого бенефіціарія – адже саме есхатологічні сподівання і духовний надриг, готовність до жертви собою (і що не менш вагомо: іншими) заради вищого ідеалу (Бог, віра, справедливість) виявляються джерелами сили, здатної переламувати через коліно об'єктивну дійсність і всілякі раціональні побудови. Це означає лише те, що будь-який власне європейський проект неможливий без виразної картини майбутнього – всеосяжного трансісторичного панно, який можна зіставити за масштабами з великими теологічними наративами юдеохристиянства й ісламу. Ми не виключаємо його формально секулярного характеру як органічного варіанта для сучасної західної людини, надто віддаленої від християнської традиції, однак вважаємо необхідним підкреслити неунікно метафізичну природу нового європейського мислення – яким воно все ще може відновити втрачені позиції. В іншому випадку тільки стихійно найбільш організована і пасіонарна сила буде здатною

до різкого повороту колеса історії – і в цьому сенсі досвід більшовицької революції 1917 р. видається актуальним як ніколи. В кінцевому підсумку, саме есхатологічна [1, с. 593], сутнісно ідеалістична (*sic*) програма побудови нового світу й утвердження нової людини в реаліях економічної та політичної смуги післявоєнного часу виступили вирішальними чинниками перемоги більшовиків над більш інерційними лівими та консервативно-орієнтованими силами. Не менш вагомим ключем до успіху стала також і ставка на найбільш «буйний» прошарок низів, якому в наш час у Росії та Європі відповідає не робочий пролетаріат чи вимираючий *white trash*, а безробітні маси вихідців із переважно мусульманських країн Третього світу. Всі ці чинники вказують на необхідність пошуку нової парадигми європейського мислення – та європейського *цілепокладання* – як адекватної відповіді на виклики західної цивілізації, що розігрується елітами як відпрацьований матеріал.

У ситуації нестачі ресурсів скорочення споживання і примусове повернення більшої частини планети в архаїку у світлі краху умовно демократичних національних режимів у Північній Африці й на Близькому Сході аж ніяк не є фантастичним сценарієм, але цілком закономірним наслідком поглиблення енергетичної кризи, пов'язаної з падінням темпів видобутку нафти [18] і можливим згоранням мирних ядерних програм із ростом дефіциту уранового палива [15]. Так чи інакше скидування «зайвих мільярдів» уже розпочалось – і цей процес заторкне не лише країни, які розвиваються, але й саму Європу, що стрімко бідніє та люмпенізується, оскільки він ініційований з боку наднаціональних прошарків, які давно звільнились – або зовсім ніколи не пов'язували себе зв'язками расової, культурної чи конфесійної солідарності, що, проте, означає для них лише пролонгацію вирішення майбутніх проблем: «Швондер... не розуміє, що Шаріков для нього більш грізна небезпека, аніж для мене... Зараз він усіляко намагається натравити його на мене, не усвідомлюючи, що якщо хто-небудь, своєю чергою, натравить Шарікова на самого Швондера, то від нього залишаться тільки ріжки та ніжки» [2, с. 213]. В таких умовах інструментом соціальної критики може стати тільки нова філософсько-політична теорія – яка незалежно від її лівого чи правого, секулярного чи теологічного походження стверджуватиме новітній модерністський дискурс як виклик однаково неоконсервативної та постмодернної реальності.

Література:

1. Бердяев Н. Религиозные основы большевизма (Из религиозной психологии русского народа) / Николай Бердяев // Падение священного русского царства : Публицистика 1914-1922 / Николай Бердяев. – М. : Астрель, 2007. – С. 593–598.
2. Булгаков М. Собачье сердце / Михаил Булгаков // Дьяволиада / Михаил Булгаков. – Кишинев : Литература артистикэ, 1989. – С. 152–223.
3. Джемаль Г. Новый идеализм / Гейдар Джемаль [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.youtube.com/watch?v=1qOJJ4i6wA> (20.09.2012).
4. Достоевский Ф. Бесы / Федор Достоевский. – М. : Художественная литература, 1990. – 672 с.
5. Дугин А. Основы интеграция народов Евразии / Александр Дугин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://russia.ru/video/diskurs_13495/ (14.09.2012).
6. Кургинян С. Вперед в прошлое / Сергей Кургинян [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://russia.ru/video/diskurs_9334/ (15.01.2010).
7. Розенберг А. Миф XX века. Оценка духовно-интеллектуальной борьбы фигур нашего времени / Альфред Розенберг. – Tallinn : Shildex, 1998. – 528 с.
8. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / Фрэнсис Фукуяма. – М. : АСТ, 2010. – 589 с.
9. Фурсов А. Единственная функция Европы – музей / Андрей Фурсов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://russia.ru/video/diskurs_8262/ (14.01.2010).
10. Юнгер Ф. Греческие мифы / Фридрих Юнгер. – СПб. : Владимир Даль, 2006. – 400 с.
11. Юнгер Ф. Совершенство техники / Фридрих Юнгер // Совершенство техники. Машина и собственность / Фридрих Юнгер. – СПб. : Владимир Даль, 2002. – С. 11–273.
12. Юнгер Э. Через линию / Эрнст Юнгер // Судьба нигилизма / Эрнст Юнгер, Мартин Хайдеггер, Дитмар Кампер, Гюнтер Фигаль. – СПб. : С.-Петербургский университет, 2006. – С. 7–64.
13. Ackermann A. Muslim converts in Germany : Angst-ridden Germans look for answers – and find them in the Koran / Lutz Ackermann [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.spiegel.de/international/spiegel/muslim-converts-in-germany-angst-ridden-germans-look-for-answers-and-find-them-in-the-koran-a-460364.html> (18.01.2007).
14. Diez G. Habermas, the last European : A philosopher's mission to save the EU / Georg Diez [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

<http://www.spiegel.de/international/europe/habermas-the-last-european-a-philosopher-s-mission-to-save-the-eu-a-799237.html> (25.11.2011).

15. Dittmar M. What nuclear energy renaissance? / Michael Dittmar [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.project-syndicate.org/commentary/what-nuclear-energy-renaissance-> (16.08.2010).

16. Greenfield D. Norwegian students to become a minority in Oslo schools in 8 years / Daniel Greenfield [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://frontpagemag.com/2013/dgreenfield/norwegian-students-to-become-a-minority-in-oslo-schools-in-8-years/> (10.01.2013).

17. Habermas J., Krzeminski A. Europa ist heute in einem miserablen Zustand / Jürgen Habermas, Adam Krzeminski [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.welt.de/print-welt/article668866/Europa-ist-heute-in-einem-miserablen-Zustand.html> (04.05.2005).

18. Hirsch R., Bezdek R., Wendling R. Peaking of world oil production: impacts, mitigation, & risk management / Robert Hirsch, Roger Bezdek, Robert Wendling [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://netl.doe.gov/publications/others/pdf/Oil_Peaking_NETL.pdf (02.2005).